

Ilmuusund „Rasmla“

kojumeerus „Omaõrduuse siivenda-
misel“ 1938 nr. 28-34

ALEKSANDER ELANGO.

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUUSEUM
FOND K 37698

ÄÄREMÄRKUSI HARITLASKONNA JA RAHVA VAHEKORRAST.

Kurtmine haritlaskonna rahvavõõrsuse üle ei ole meil Eestis vist kunagi täiesti vaibunud. Oli aeg, kus iga kõrgema hariduse lätteile pääsenud eesti noor oma rahvale otseselt kaduma läks ja kus haritlaskonda eraldasid rahvast mitte ainult seisuslikud ja klassilised, vaid ka rahvuslikud vaheseinad. Viimasel ajal on hakatud idealiseerivalt kõnelema haritlaskonna, vähemalt üliõpilaskonna ja rahva vahekorraast Maailmasõja-eelsel ajastul, kuid mulle näib, et sellekski puudub alus. Vähemalt nuriseti siis niisama kui nüüdki, et haritlaskond rahva elulistest huvidest vähe hoolib, laia Venemaa lihapottide järele igatseb jne. Eks lugegem ajalehti aastaist 1910—1914! Tõsi küll, et tänu üliõpilaskonnas ja nooremas haritlaskonnas laialt levinud sotsialistlikule meelsusele Maailmasõja eel siin-seal otsiti kontakti laiemate rahvahulkadega ja võeti osa rahvahariduslikkude organisatsioonide tööst, ent sageli oli see pigemini oma „üllatele“ mõtetele auditooriumi värbamine kui tõeline kaasaelamine rahva muredele ja rõõmudele. Ja lõppeks — kui suured olid siis needki ringkonnad arvuliselt? Oma aja väikesearvulises üliõpilaskonnas võis nende osatähtsus küll suurem olla, ent usun kindlasti, et arvuliselt tänapäeval palju enam akadeemilist noorsugu rahvahariduslikkude püüetega kaasa läheb, kui ajastul enne Maailmasõda. Praegu, kus vabamad olud ja majanduslikkude väärtuste koondumine enamal määral oma rahva kätte on ülikooli toonud suure hulga nn. hariduse kaasajooksikuid, ei paista need, kellele haridus on tõeliseks elu sisuks ja kes seetõttu ka otse paratamatult oma rahva hariduspüüetega kaasa elavad, enam nii silma, kuid arvuliselt pole neid kindlasti mitte vähem kui varematel aegadel. Kui enne Maailmasõda mõni väike rühmkond üliõpilasi osa võttis

Eliidi-põhimõte tähendab kvaliteedipõhimõtet. See tuleb meie elus alles võõriti mõistetud egalitarismist läbi suruda, mis isegi eksamite eest tagasi kohkub, tõstes meie elus esikohale nepotismi. Viimane häda on nii suureks läinud, et uus Põhiseadus talle eri § 32 pühendab: ametikohti tuleb täita võimete ja ettevalmistuse järgi. Demokraatia ei saagi oma eliiti muidu kujundada, kui ainult valju võistluse, eksamite kaudu, nagu Prantsusmaal näeme.

Kvaliteeti ausse tõstes saame õige mõõdu ka võitluses haritlaskonna üleproduktiooni vastu, mis suure osa meie haritlaskonnast muudab praegu tegelikult kui ka mentaliteedilt tööta töölisteks. Mis eliit saab aga olla tööta tööline? Isegi revolutsiooniline mitte: omas hädas on ta ainult poliitika objekt, kuigi ta vahest usub enda subjekti olevat.

Eliit muistseis ühiskondades moodustati seaduslikkude eesõigustega. Demokraatlikku eliiti saab moodustada ainult tema kvaliteet. Siit järgneb, et kui haritlaskond tahab osa mängida meie juhtkonnas, siis ei saa ta loota ei mingile seadusele ega põhiseadusele, vaid peab lootma iseendale. Alles tõstes ajanõuete kohaselt oma kvaliteeti, tõstab ta oma erikaalu ühiskonnas.

näiteks vanavara kogumisest, siis oli see tähelepanuäratav kultuuritöö, millest laialt kõneldi; kui tänapäeval iga süvi niisama palju või enamgi üliõpilasi mitmesuguste organisatsioonide ja asutiste stipendiaatidena enam-vähem sama ülesandega välja läheb, siis on see nii endastmõistetav, et sellest tõesti mitte põhjust pole palju kirjutada ega kõnelda. Sääraseid näiteid võiksime esitada terve rea. Edasi ei tohi unustada asjaolu, et avaramate võimaluste tõttu oma rahvusest teadlaste-uurijate kaadri kujunemiseks osa kultuuriliselt loovat energiat juhitakse puhtuurimisaladele, kus see nii kergesti kontakti ei leia populaarteadusliku rahvaharidustööga, kuigi ta sellele ometi kaotsi pole läinud (sest lõppeks tugineb ju igasugune viljakas rahvaharidustöögi soliidsele teaduslikule uurimistööle).

Kui nurin meie haritlaskonna rahvavõõrsuse üle eriti viimasel ajal on muutunud valjemaks, siis vist küll peamiselt seepärast, et meie akadeemiline haritlaskond niihästi ülikooli lõpetanute kui ka üliõpilaste näol arvuliselt on paisunud suureks, haridusest tõeliselt huvitatute arv aga pole kasvanud samas proportsioonis. Meie ühiskondliku struktuuri muutumine on kõrgema hariduse künnisele toonud hulga noori, kellele see pole mingiks eriliseks kutsumuseks, vaid kes sinna lähevad peamiselt diplomi ja selle abil võimalduva karjääri pärast. Endisaegne piiratud haridustee jättis selliseile vesivõsudele, kes nüüd uhkelt tõstavad kirevat pead, palju vähem võimalusi sirgumiseks ja lakkamiseks kui tänapäev.

Probleem muutub veelgi keerukamaks, kui teatavaks võtame, et lõhe üle haritlaskonna ja rahva vahel ei kurdeta ainult meil. Kes meist poleks kuulnud vene rahva praeguses traagikas süüdistatavat omaaegse haritlaskonna elu- ja rahvavõõrsust või saksa natside jagatavaist hoopest oma haritlaste endaküllasele intellektualismile. (Lugegem vaid A. Hitler'i „Mein Kampf'i“ või A. Rosenberg'i „Mythos des 20. Jahrhunderts“!). Kui kodusena ja värskena kõlab meile soomlase J. V. Snellman'i hääl, kui see hurjutab oma aja soome haritlaskonda, et see nagu tigu tõmbuvat oma karpi ega hoolivat midagi rahva hädadest. Või edasi: „Kas selles väikeses ringis, kes omab suuremal määral teaduslikku haridust, ja selles veel väiksemas, kellele see haridus on elavaks eluks, on ka tõsist armastust rahva vastu ja harrast pürgimust õppida käsitama selle elu kõigis ta eri vormides? Ja kas meie rahva laiad kihid saavad tõsist rahuldust endi loomulikule püüdele otsida vas-

tust oma elu mõistatustele? Kas pigemini pole teaduslik haridus ja rahva elu õnnetul kombel teineteisest lahutatud?“ — Kes võiks ilma lähema informatsioonita öelda, et neid küsimusi pole asetanud prof. H. Kruus ega prof. P. Tarvel Tartus a. 1938, vaid tuntud soome kultuurikriitik prof. Gunnar Suolahti a. 1907 Helsingis?!

Ma ei too neid näiteid selleks, et näidata, nagu puuduks kurtmisel rahva ja haritlaskonna võõrdumise üle alus ja otsekui põhineks see paljal ühiskondlikul pettepildil (nagu moralistide põlvest põlve ja sajandist sajandisse kestev hädaldamine kõlbluse ja kommete languse üle), vaid selleks, et virgutada otsima selle pahe sügavamaid juuri. See pole mitte ainult meie rahva ja tänapäeva probleem, vaid kogu uueaegse hariduselu valus koht.

Kultuur, vähemalt see, mida meie, eurooplased, kultuuri all mõistame, on individualistliku põhitendentsiga. Mida kõrgemale astmele keegi sellel teel jõuab, seda enam ta eraldub teistest, sulgub endasse. „Mäetipud on ikka üksi“, ütles kunagi suur J. W. Goethe. Ka need, kes jõudnud kultuuri tippude lähikonda, tunnevad järjest suureneva sise-mise ahastusega, kuidas nad jäävad üksi, muutuvad võõraks teistele, isegi lähedastele omastele. Nende tagasipöördumine rahva juurde tunduks kunstlikuna, pealesunnituna, isegi endavägistuseks. Ent rahva elujõud juurdub suuremais tervikuis; üksik on surev, tervik aga igavene. Tervikust, rahvast, eralduvat ja temaga sideme kaotanud üksikisikut nuhtleb loodus kaduvustunde ja surmahirmuga, millest omakorda johtub rida ängistavaid neuroose. Selles on kultuuriteele astunud inimese sügav traagika. Vene luuletaja K. D. Balmont iseloomustas seda seisukorda ühes artiklis (kogus „Белые зарницы“) järgmiselt:

„Nagu ämblik saadab igale poole peened võrgud, et leida endale kuski toetuspunkti, kinnitamiskohta oma õhuteede loomiseks, nii tõtame edasi kaugusse, kõige peenega, mis meil hinges, püüame alla ja üles, mõttetuisesse kaugusisse, raiskame nende lõputute otsingute peale kõik, mis meis on ebareaalset, õhulist, ämblikuvõrk-herka ja õrna. Kuid toetuspunkti pole kuski, igal pool kuristik, igal pool libastik ja libe sein, millel ei saa peatuda, tume, sünge, mudane-külm tühjus. Ja me läheme tagasitulematult endist eemale, jõudmata mingisuguse varjupaigani... Mille üle me üksteisega ka ei räägiks, meie hinged on

liitumatud. Üksildasena inimene sünnib, üksildasena elab ja tunneb, üksildasena ta sureb. Minutulist liitumise rõõmu tunneb ta nagu oaasi vaid selleks, et minuti pärast kahekordse jõu ja teravusega tunda, et iga hing läheb oma teed...“

Kuid ka üleisikulisi tervikuid, nagu perekond, sugukond, rahvus, inimkond, ähvardab kultuuri tõusuga kaasaskäiv individualiseerumine killustada, purustada, atomiseerida. Meie aja haigus ei seisa mitte selles, et haritlaskond ja rahvas küllalt tihedalt käsikäes ei sammu, vaid et sotsiaalsed sidemed üldse lõtvuvad, inimene aga arengulooliselt on alles liiga noor ja nõrk üksiolemiseks. Et need, kes kultuurilises arengus sammuvad esirinnas, esimesina ürgelisist sotsiaalseist side-
meist välja kasvavad, kaldutakse kogu süüd veeretama nendele, ent põhjuse-
ta. Millega see lõpeb? Kas mitmesugused uuskollektivistlikud liikumised, mille keskemaks ülesandeks on sotsiaalsete osaduste uuesti võiduleaitamine — fašism, natsionaalsotsialism, kommunism — on võimelised euroopa kultuuri arengule uut suunda andma ja rahvaid atomiseerumistraagikast päästma, selle kohta on alles vara otsust langetada. Elutarkus hoiatab meid igatahes neid valusaid eksperimente omal nahal ette võtmast.

Haritlaskonna atomiseerumisele aitab suuresti kaasa ka see asjaolu, et viljaka teadusliku uurimistöö eelduseks on range tööjaotus. Meie päevil saab inimene põhjalikumalt süveneda ainult ühesse vägagi piiratud alasse, kusjuures see ala temasse süvenenu silmis muutub ääretu tähtsaks ja omaette suuruseks, mida teiste aladega ei ühenda enam peaaegu mingid sidemed. Mida piiratumad on need üksikalahad, seda nõrgem on nende side jooksva eluga ja seda eluvõõramaks muutuvad nende viljelejad. Kujutelgem näit. üliõpilast, kes pühendunud mõne taimeliigi levikuala, vepsa keele häälikuajaloo või mõne kirjandusteose sünniloo uurimisele, tulemas suveks koju oma isatallu. Mis ühendab teda ja ta harrastusi nende lihtsate inimeste mõttelaadi ja elumuredega seal? Mis ime, kui need temas näevad kas pooljumalat või üsna ogarat, tema neis aga rumalaid maainimesi, kellel „kõrgemast kultuurist“ pole aimugi. Kui vanemate kultuurrahvaste juures siiski veel leidub teatud arv kodusid, kus haritud noorsoo harrastustega kaasa elada ja sammu pidada suudetakse, siis on meil, tüüpilisel esimese põlve haritlaste maal, seisukord ses suhtes eriti raske ja küllap sellest johtuvad nii mõnegi „ärakadunud poja“ eksirännakud.

Kuigi süm näib olevat tegemist võrdlemisi sügavate ja peaaegu kõrvaldamatute vastuoludega, kerkib ometigi küsimus, kas otstarbekohasema üliõpilaste kasvatusena ei oleks võimalik neid vastuolusid pehmendada.

Huvitav on nentida, et haritlaskonna ja rahva vastuolude üle kuulud kõige vähem kurdetavat anglosaksi maades, kus üliõpilaste ühiskelamute või kolledžite süsteem laialt levinud. Viimasel ajal on see nn. ülikoolilinnade näol kandunud ka romaani kultuuri aladele ja üsna hiljuti kerkis see Soomeski päevakorrale. Üliõpilaste koondamisel ühiskelamuisse on sotsiaalse ja füüsilise kasvatusena seisukohalt vaidleamatult suuri paremusi. Meie rahva mentaliteedile näib see esialgu aga alles üsna võõras olevat. Et pole ette näha, et see iseenesest meil praegu päevakorral oleva probleemi — haritlaskonna ja rahva vahetorra — lahendamisele oluliselt kaasa aitaks, ei peatu ma siinkohal sellel pikemalt.

Meie üliõpilaskasvatuse peateguriteks on ja jäävad nähtavasti lähemas tulevikuski intiimorganisatsioonid. Kui mõttelennule mitte liiga vaba voli anda, siis tuleks küsida, mida võiksid nemad omalt poolt teha rahvalähedasema haritlaspõlve kasvatamiseks. Et nende senine passiivsus sel alal igavesti edasi kesta ei või, on täiesti selge. Kogu rõhku ainult nn. i n t i m s u s e l e asetades muutuvad nad liiga eksklusiiivseiks ega leia küllalt konkreetseid ülesandeid. Igasugu isiklikud pisivastuolud ja väikesed lahkuminevad muutuvad neis palju tähtsamaks, kui seal, kus suurte ülesannete kallal tegevuses ollakse. Lootus ainult omavaheliste koosviibimiste, rebastetreeningu ja muu seesuguse kaudu teovõimelist haritlaskonda kasvatada tuletab liialt selgesti meelde õnnist parun Münchhausen'it, kes end oma juukseid pidi taitis soost välja kiskuda. „Elu vaid kujundab meest, sõnadel väike on tähtsus“ — seda J. W. Goethe pedagoogilist tarkust ei tohiks ka üliõpilaskasvatuses unustada. Mida enam üliõpilasorganisatsioonil õnnestub oma liikmeid viia viljakasse kokkupuutesse oma rahva eluga, osasaamisele selle muredest ja rõõmudest, seda parem. Seejuures ei maksa end sugugi petta arvamusega, et tehakse kes teab kui suure tähtsusega rahvaharidustööd, mille eest too rahvas peab surmani tänulik olema. Kes teab, kas ehk üliõpilastel endil sellest tööst pole rohkem kasu kui rahval. Mäletan, et ma üliõpilaspäevil igalt kõnereisult tulin sisemiselt rikkamana tagasi kui sinna läksin, nii et mul põhjust oli tänulik

olla, et mulle seda võimaldati, mind kõnelema kutsuti ja mind kuulati. Ajad, kus üliõpilased rahva õpetajaina ja valgustajaina võisid etendada silmapaistvat osa, on meie ühiskonnas kindlasti juba möödas. Kuid üliõpilaskasvatuse seisukohalt vajame sellelaadilist tegevust ikka edasi.

Ühe või teise tähtpäeva puhul korraldatavaist kõnelendudest selleks ei piisa. Juhuslikust kõnest siin või seal seltsis on vähe kasu kõnelejale ja veel vähem kuulajaile. Seepärast ei tarvitse väga imestuda, kui meie haridusliikude seltside juhtkond sääraseist lendudest just väga vaimustatud pole. Juhuslik kõne on vabaharidustöö metoodikas üldse järjest enam kolikambrisse minemas, et anda ruumi õppijate ja õpetajate pidevale kontaktile nn. intensiivsete vabaharidustöö võtete juures.

Omal ajal, aastat 12—15 tagasi, üritatud katse Soome eeskujul ka meie üliõpilasi organiseerida maakondlikkusesse kogudesse ja sel teel neid viia intensiivsemale kaasaelamisele oma maakonna hariduspüüetega, oli põhimõtteliselt kahtlemata hea, kuid praegu tuleb seda pidada vist küll lõplikult nurjunuks, sest intiimorganisatsioonide traditsioon on meil seevõrra tugev, et nende kõrval vaevalt mingi teine organisatsioonitüüp saaks intensiivsemat tegevust avaldada (ehk olgu siis akadeemilised organisatsioonid, kus puhtteaduslikud ülesanded seovad õppijaid ja õpetajaid tihedaks koguks). Samuti ei usu ma, et meil jõudu jätkuks olevate intiimorganisatsioonide raamides mingit regionaalset koondumisprintsipi läbi viia, s. o. ühest maakonnast või kihelkonnast päritolevaid üliõpilasi kas ühe või mitme organisatsiooni peale kokku eri osakondadeks või rühmitisiks koondada, nagu mõnelt poolt on soovitatud.

Minu arvates on võimalik maakondlikkude üliõpilaskogude häid külgi üle kanda ka intiimorganisatsioonesse, ilma uut organisatsioonilist masinavärki käima panemata. Mis oleks, kui meie intiimorganisatsioonid valiksid igaüks endale mõne regionaalse ühiku (mis võiks olla väiksem kui maakond, näit. 3—4 kihelkonda) ja astuksid lähemasse koostöövahekorda selle ühiku haridusliikude organisatsioonidega? Eestis tuleb iga suurema kihelkonna peale umbes paarkümmend hariduslikku organisatsiooni. Üliõpilasorganisatsiooni juhatus võiks igale neist määrata mõne oma liikme, vastavalt selle õppimis- ja harastusalale, sidepidajaks või usaldusmeheks, kes siis sellele organisat-

sioonile kõigiti abiks oleks ta tegevuse soodustamisel. Iga sidepidaja peaks muidugi koha peal lähemalt tutvuma oma organisatsiooni ja selle tegelaskonnaga. Kui organisatsioon vajab näiteks kõnelejat või lektorit mõnele teemale, siis on sidepidaja ülesandeks see oma kaasvõitlejate või vilistlaste hulgast leida ja kohale saata. Üleriiklikkude ürituste puhul pole siis tarvis enam „lennata“ kuhu juhtub, vaid iga üliõpilasorganisatsioon varustab oma vilistlaste ja vanemate kaasvõitlejatega kõigepealt oma sõprusorganisatsioone. Suvi- ja talipäevade puhul on võimalik luua tihedamaid isiklikke sidemeid. Ka oma teaduslikus töös võiksid vastava üliõpilasorganisatsiooni liikmed esmajoones pidada silmas seda maa-ala, mille organisatsioonidega neil on kujunenud koostöövahekord.

Ülesandeid leiduks sel alal kahtlemata palju rohkem, kui neid selles artiklis tarvitseb loendada. Õieti tuleks siin ära kasutada kõik need kogemused, mis mujal, näiteks Soomes, olemas maakondlikkudel üliõpilaskogudel. Vahe on ju ainult selles, et meil intiimorganisatsiooni liikmed kõik otseselt ei ole pärit sellelt maa-alalt, mille organisatsioonidega nad astuvad koostöövahekorda, kuid meie väikeste dimensioonide juures ei ole see kuigi oluliseks takistuseks sõprussuhete ja koostöö arendamisei.

Tegelikku ellu rakendamisel põrkaks see süsteem kahtlemata mitmesuguste raskuste vastu, kuid ma ei näe nende hulgas ühtegi säärast, mis oleks ületamatu. Küll aga usun ma, et sellest oleks rohkesti kasu vabaharidustööle ja veel enam üliõpilaskasvatusele. See pole muidugi mitte mingi nõiavits, mis kõik lõhed rahva ja haritlaskonna vahelt kõrvaldaks. See on parimalgi juhul ainult tagasihoidlik võimalus akadeemilise haritlaskonna sidemeid rahvaga tihendada. Ent eks ole pool munagi parem, kui tühi koor!